

Grenzenloze natuur tussen België en Nederland: het voorbeeld van het Hageven en de Plateaux

E. Demeulenaere & J. Dewyspelaere

Met natuurgebieden is het net als bij kerncentrales: ze blijken bij voorkeur bij de landsgrens gesitueerd te zijn. Voor beide constateringingen zijn eenvoudig argumenten aan te dragen, maar een dergelijke beschouwing valt buiten de scope van dit artikel. Relevant in ons verband is dat veel natuur daadwerkelijk grensoverschrijdende natuur is. Tegelijkertijd moet worden geconcludeerd dat de beherende en verantwoordelijke instanties in hun doen en laten sterk bepaald worden door regelingen en tradities in eigen land.

Samenwerking over de grenzen heen wordt hierdoor iets speciaals, boeiend en een uitdaging op zichzelf. De Vlaamse organisatie Natuurpunt werkt op heel wat plaatsen intensief samen met Nederlandse partners/terreinbeheerders. In Tabel 1 hebben we de belangrijkste grensoverschrijdende beheersgebieden opgelijst. Deze lijst is niet volledig: op heel veel plekken zijn er meer informele vormen van samenwerking, die elk een meerwaarde bieden voor het natuurbehoud. Op de grens van Belgisch Limburg en Nederlands Noord-Brabant ligt een dergelijk grensoverschrijdend gebied, een omvangrijk complex van natte heiden en vennen, dat in Nederland de naam 'De Plateaux' draagt en in België bekend staat als 'Het Hageven'. In dit artikel willen we dit waardevolle natuurgebied onder de aandacht brengen en toelichten hoe de betrokken natuurbeschermingsorganisaties in België en Nederland zoeken naar een gezamenlijke invulling van de plannen om

de aanwezige levensgemeenschappen met hun vele zeldzame planten en dieren te behouden en waar mogelijk te herstellen, waarbij de beheerders van elkaar leren. Deze gebieden liggen langs de Dommel ten zuiden van Valkenswaard in Nederland en ten noorden van Neerpelt in België. Het gebied strekt zich langs de landsgrens uit. Reeds in de Middeleeuwen was de streek een uitgesproken grensgebied. Vandaag zijn de grenspalen en de verbindingswegen nog de enige restanten die verwijzen naar deze historische afbakening. Aan beide zijden van de grens vormt het landschap immers één groot grensoverschrijdend natuurgebied. De Nederlandse natuurvereniging Natuurmonumenten en de Vlaamse natuurvereniging Natuurpunt vzw beheren dit natuurgebied immers gezamenlijk. Het grensoverschrijdend karakter, in een regio die vrij dicht bevolkt is en verstedelijkt raakt, geeft het reservaat en zijn beheer een belangrijke maatschappelijke functie. Het sociaal draagvlak vergroten en duurzaam verankeren wordt door beide verenigingen dan ook als één van de belangrijkste functies gezien. Zonder de belangrijke natuurwaarden te schaden willen we de recreatieve mogelijkheden verder vergroten. Dit levert zowel voor de lokale bevolking als voor het toerisme in het algemeen een belangrijke meerwaarde op. Zo kunnen grensoverschrijdende fietsroutes nog aantrekkelijker gemaakt worden en nog meer succes kennen. Na het rechtekken van de Dommel in de jaren '50 van de vorige eeuw werden de stuifduingordels

Gebied Nederland	Gebied België	Vorm van samenwerking
Saeftinghe (Zeeuws Landschap)	Schor van Doel	Inhoudelijke afstemming beheer Integratie beheersteam vrijwilligers
Plateaux (Natuurmonumenten)	Hageven	Gezamenlijk beheersplan Verregaande integratie beheer inclusief professioneel arbeidersteam
Wijffelterbroek (Natuurmonumenten)	Smeetshof	Inhoudelijke afstemming beheer Regelmatig overleg beheerders
St Pietersberg (Natuurmonumenten)	Caestert/Tiendeberg	Inhoudelijke afstemming beheer Regelmatig overleg beheerders wederzijdse hulp bij uitvoering beheer
Noordal (Natuurmonumenten)	Altenbroek	Inhoudelijke afstemming beheer Regelmatig overleg beheerders

Tabel 1. Overzicht belangrijkste grensoverschrijdende samenwerkingprojecten van Natuurpunt (van west naar oost)

genivelleerd, de heide ontgonnen en werd de landbouw grootschaliger. De vennen werden ge-dempt, weidevogels trokken weg, de heide en de zeldzame planten verdwenen. De toenmalige BNVR (Belgische Natuur- en Vogelreservaten) stichtte in 1956 te Neerpelt het vogelreservaat Hageven. Wanneer in 1961 de gemeente Neerpelt ruim 47 hectaren met stuifduinen, droge en natte heide, vennen en rietland voor 30 jaar verhuurt aan de BNVR, is het reservaat in feite opgericht. De jaren erop werd door de vereniging 83 aren aangekocht. Dit was destijds een zeer uitzonderlijk gebeuren. De provincie Limburg volgde met 109 ha. Aan Nederlandse zijde van de grens verwierf Natuurmonumenten in 1982 de 'Plateaux', een 258 hectare groot heide- en bosgebied. Momenteel, na verdere groei, bedraagt de gezamenlijke oppervlakte 573 ha (Hageven: 214 ha en Plateaux: 359 ha). Zowel het Nederlandse als het Belgische deel werden (terecht) aangewezen als habitatrictlijngebied. Het reservaat wordt door beide verenigingen samen beheerd. Hiertoe is een gezamenlijk beheersplan voor beide reservaten opgesteld. Op basis van dit beheersplan werd in 1992 begonnen met een grensoverschrijdende begrazing, waarbij 20 IJslandse

pony's jaarrond en 45 Galloways binnen een raster tijdens het zomerhalfjaar in het terrein vertoeven. Sinds 1999 zijn er 10 IJslandse pony's en 30 Gallowayrunderen jaarrond aanwezig. Vanaf 2002 grazen er enkel nog 45 runderen. Hiermee wil men in plaats van scherpe, kunstmatige grenzen een gevarieerde structuur in de vegetatie verkrijgen: kortgrazige, zandige plekken, afgewisseld met ruigere plekken. Op sommige plaatsen zal zich een bosje ontwikkelen, terwijl op andere delen de vegetatie volledig kan verdwijnen, met het ontstaan van stuifplekken als gevolg. Aan Vlaamse zijde werd aanvullend op de begrazing gemaaid en gekapt om de vegetatie in de gewenste richting te sturen. De resultaten van dit gezamenlijk beheer zijn zeer goed, maar daar kunnen wij helaas niet verder over uitweiden in dit stuk.

Groot herstelplan

Als tweede fase in de samenwerking tussen de beide verenigingen is gestart met het opstellen van een groot natuurherstelproject. Hierbij willen we het verlies aan natuurwaarden die sinds 1950 in het gebied verloren gingen, herstellen. Door de rechtekking van de Dommel, omstreeks

1950, kon een vennencomplex ontgonnen worden tot landbouwgrond en werden grote stukken heide, vennen en moeras vernield. Tevens kwamen in deze periode de vloeiveiden in verval. Na vier jaar voorbereiding liggen de plannen klaar voor de uitvoering van een herstelproject.

Wateringgraslanden

Deze wateringen, in Nederland vloeiveiden genoemd, werden aangelegd om de enorme heidevelden in de regio te ontginnen, meer bepaald om aan de behoefte aan hooi van de militaire overheid te voldoen. Bij wateringen wordt kalk- en mineralenrijk Maaswater, dat via het kanaal van Bocholt wordt aangevoerd, geïrrigeerd over de Kempische zandbodems. Hiertoe werd het reliëf aangepast om het water maximaal te benutten. Naast een hoge cultuurhistorische waarde hebben wateringen ook een zeer hoge natuurbehoudswaarde. Door de aanvoer van mineralen ontstaat er een heel bijzondere abiotiek, die leidt tot een bijzonder vloeiveidentype van glanshaverhooilanden. In de vloeiveide Pelterhegge vinden we op Nederlands grondgebied o.a. volgende bijzondere soorten: *Colchicum autumnale* (naamgeving volgens De Langhe et al. 1988), *Ophioglossum vulgatum*, *Primula veris*, *Campanula rapuncululus*, *Dactylorhiza majalis*, *Listera ovata*, *Carex pallescens*, *Carex panicea*, *Carex flacca* en *Carex spicata*.

Uit recent onderzoek ter voorbereiding van de herstelmaatregelen kwam tevens aan het licht dat de wateringen ook de abiotiek van de vennen, natte heide, en de overgangen naar beekdalmoeras beïnvloeden. Een deel van het kanaalwater zijt weg naar het grondwater waardoor verderop meer basisch grondwater in contact komt met vennen of de vegetatie beïnvloed door kwel. Verder blijkt uit luchtfoto's uit 1936 dat het niet meer bruikbare wateringwater

afgeleid werd naar de natte heide en vennen. De combinatie van een hoge natuurwaarde en industriële archeologie is zeker 'outstanding'.

Zowel de vereniging Natuurmonumenten als Natuurpunt hebben in het verleden belangrijke initiatieven genomen om de wateringen zowel om hun natuurwaarde als om hun cultuurhistorische waarden (een vorm van landbouw-industriële archeologie) te behouden. Beide verenigingen hebben ervoor gezorgd dat ervaring en kennis van beheer en onderhoud behouden bleef en werd doorgegeven aan een nieuwe generatie beheerders. Dit lijkt vanzelfsprekend maar is het absoluut niet. Het beheer van een watering is zeer complex, waarbij de finesse vaak in heel kleine details zit. Met deze kennis in handen zijn beide beheerders tot de vaststelling gekomen dat, wil men het wateringbeheer op een goede wijze verder zetten, de wateringen toe zijn aan een grondige herstelbeurt. Op verschillende plaatsen is het wateringsysteem in degradatie en functioneert het niet meer goed. Een aantal essentiële onderdelen is inmiddels zo'n 150 jaar oud. Om een goede functionering van de wateringen te kunnen garanderen is een grondige restauratie en vernieuwing van de wateringstructuur (zoals stuwen en aquaducten) noodzakelijk.

Naast een herstel van de wateringinfrastructuur willen we ook de oppervlakte vloeiveiden vergroten (met 3 ha) door een deel van de populierenaanplantingen te verwijderen. De bedoeling hiervan is de variatie te vergroten. Vrijwel geen enkel perceel is identiek aan het buurperceel. Door het kappen van een deel van de populieren scheppen we daarnaast kansen voor een terugkeer van grauwe klauwier (*Lanius collurio*) als broedvogel. Tot begin jaren negentig was deze soort een typische bewoner van de Kempische wateringen.

Heide en vennen

Heide

Het belang van het gebied ligt vooral in de grote variatie aan vegetaties en zijn soortenrijkdom. Met uitzondering van de heischrale graslanden zijn de meeste vegetatietypen uit de heide zeer goed ontwikkeld en soortenrijk. Ze horen tot de beste van de Lage Landen. In al deze vegetaties vinden we kritische kensoorten waardoor het gebied als een hotspot (zeer soortenrijke plek) kan beschouwd worden. We denken hierbij aan soorten als gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*), boomleeuwerik (*Lullula arborea*), heide-knotszwam (*Clavaria argillacea*), duinpieper (*Anthus campestris*) en heivlinder (*Hipparchia semele*). Belangrijk punt is tevens dat door de infiltratie van wateringwater de heide een veel grotere bufferende capaciteit heeft dan de heide elders in de regio. Een aantal soorten die sterk te leiden hebben van verzuring, doen het in het Hageven en de Plateaux relatief goed. In het Hageven komen een aantal soorten van heischrale graslanden voor, zoals *Veronica officinalis*, *Centaureum erythraea*, *Sieglingia decumbens*, *Luzula multiflora* en *Viola canina*. De heidevegetaties op landduinen in het Hageven/de Plateaux vormen de meest noordoostelijke uitloper van een groot landduinencomplex dat begint in Balen-Mol, ongeveer 25 km westwaarts. Op een fraaie luchtfoto van de Nederlandse topografische dienst uit 1936 is te zien hoe gevarieerd de landduinen toen waren. Opvallend is de grote oppervlakte stuivend duin. Het stuivend duin is nu gereduceerd tot enkele aren en de buntgrasvegetatie (*Corynepheretalia*) groeit langzamerhand dicht. Daarmee is meteen het belangrijkste beheersprobleem aangegeven. In de successie evolueert een dichtgegroeide buntgrasvegetatie tot heide op landduinen (*Vaccinio-Genistetalia*). Helaas duurt deze

fase slechts heel kort en vergrast de heide met *Molinia caerulea* of treedt heel snel verbossing op. Deze vegetatietypen vormen een uitermate rijk leefgebied voor heel wat insecten en andere invertebraten. Uit inventarisatie van diverse groepen invertebraten o.a. loopkevers, spinnen, mieren, mestkevers blijkt het Hageven vaak het soortenrijkste gebied te zijn. Wel gaan de soorten van open tot schraal begroeide landduinen sterk achteruit. Natte heide (*Ericion tetralicis*) vinden we vooral in het Hageven. Er komt nog een relatief grote oppervlakte goed ontwikkelde natte heide voor met vlekken snavelbiesvegetatie (*Rhynchosporion*). Het soortenspectrum bestaat onder meer uit *Carex panicea*, *Lycopodiella inundata*, *Rhynchospora fusca* en *R. alba*, *Eriophorum angustifolium*, *Drosera rotundifolia* en *D. intermedia*. Belangrijk is ook het veelvuldig voorkomen van *Gentiana pneumonanthe*. De lichte beïnvloeding met basen (invloed van via watering aangerijkt grondwater) zorgt ervoor dat de gentianen goed kiemen en opgroeien tot volwassen planten. In andere heidegebieden is gebleken dat dit door verzuring (zure depositie van mestlucht) niet plaatsvindt. Niet voor niets doet het gentiaanblauwtje het relatief goed in het Hageven. Dankzij een gericht beheer neemt de soort er toe, anders dan elders in Vlaanderen. In de nattere zones komt in de heide een polvormige structuur voor. Op de pollen vinden we de typische soorten van de natte heide *Polygala serpyllifolia*, *Gentiana pneumonanthe*, *Potentilla erecta* en *Lycopodiella inundata*. Hier en daar komt op de pollen ook *Vaccinium oxycoccos* voor (zeldzaam in Vlaanderen). Tussen de pollen treffen we vaak snavelbiesgemeenschappen aan met *Rhynchospora fusca* en *R. alba*, *Eriophorum angustifolium* of *Carex rostrata*.

Vennen

Zowel naar oppervlakte als naar diversiteit en naar kwaliteit doet de ven- en venoevervegetatie niet onder voor die van De Maten of het Turnhouts Vennengebied in Vlaanderen of voor die van de Kampina of de Landschotse heide in het zuidelijk deel van Nederland. Door de infiltratie van wateringwater, afkomstig uit de Maas, trad in het gebied minder verzuring op en konden een aantal kritische soorten standhouden. Duidelijk bewijs voor de grote waarde van deze vennen is het feit dat het Hageven het op één na soortenrijkste libellengebied is van België. In vergelijking tot de ongeschonden toestand begin de jaren vijftig is de kwaliteit van de vennen echter sterk achteruit gegaan. Dit uit zich in de achteruitgang van beide venvegetatietypen (*Littorelletalia uniflorae* en *Nanocypere-talia*). Net vóór de ontginning (1944-1952) werden door Jans (mondelinge mededeling 1982) en Vanden Berghen (1952) op het Belgische gedeelte een reeks bijzonder soorten gevonden. In de vennen werden *Lobelia dortmanna* en *Littorella uniflora* gevonden. Op de oever in de overgang naar de natte heide werd tevens *Liparis loeselii* genoteerd. Door ontginning tot landbouwgebied, rechttrekking van de Dommel verdwenen deze soorten na 1952. Dit alles neemt niet weg dat een hele reeks vennen nog ongeschonden is zijn. De best ontwikkelde vennen liggen langs de Nederlandse grens. De vennen zijn o.a. begroeid met *Eleocharis multicaulis*, *Utricularia minor*, *Potamogeton polygonifolius*, *Juncus bulbosus*, *Nymphaea alba*, *Carex rostrata* en een ijle *Phragmites australis*-vegetatie. Onregelmatig verschijnt ook *Luronium natans* in de vennen. Verder zijn ze ook heel rijk aan wieren (enkel *Desmidiaceae* zijn onderzocht) en hebben een goed ontwikkelde, zeer soortenrijke venfauna. In tegenstelling tot deze iets gebufferde vennen

komt in het Kraaieven (NO zijde Hageven) een zuurder ventype voor waarin op beperkte schaal (enkele aren) drijvende veenmatten ontstaan met een hoogveen-karakter. Onder andere *Eriophorum vaginatum* en *Vaccinium oxycoccos* komen hier voor.

Herstelproject heide en vennen

Herstel vennencomplex 'Pelterheggen-vennen'

Binnen het grensoverschrijdend natuurgebied Plateaux-Hageven ging bij de ontginning van de heide een groot complex van vennen en natte heide verloren. Hiervan beslaat de Pelterheggen-vennen de grootste oppervlakte. Tot de ontginning in het begin van de jaren zestig bestond het gebied uit een nat heideland met natte slenken, kleinere vennetjes en een viertal grotere vennen. De grootste vennen waren zo'n 3 ha groot. Uit het voorbereidend onderzoek door Bureau Bell-Hullenaar (Hullenaar 2002) is gebleken dat het wateringwater dat door de watering liep gedeeltelijk door dit vennencomplex werd geleid. Hoewel we van de Pelterheggen-vennen, anders dan van het Belgische deel, geen effectieve (planten)gegevens ter beschikking hebben, kunnen we ervan uitgaan dat het ging om vennen met sterk gebufferd water. Op basis van oude waarnemingen op het Belgische deel, en van de recent verzamelde gegevens moeten dit uitgestrekte vennen geweest zijn. Blijkens gegevens van de vogels verzameld door Hubert Lchaen, net vóór de ontginning, waren deze vennen en natte heiden uitermate rijk aan broedvogels. Zwarte stern (*Chlidonias niger*), tureluur (*Tringa totanus*) en een grote kolonie grutto (*Limosa limosa*) broedde er. Helaas rest er niets meer van deze natuurwaarden en bestaan deze gronden nu uit intensief bebouwde akkers. Uit het voorbereidend on-

derzoek blijkt dat een deel van het macoreliëf nog bewaard is gebleven, wat perspectief geeft voor herstel. Beide verenigingen willen dit complex van vennen en natte heide terug in zijn oude glorie herstellen. Zoals eerder reeds gesteld werd dit door het Bureau Bell-Hullenaar samen met de lokale beheerder op een secure wijze voorbereid. Op basis van oude luchtfoto's, zowel Nederlandse als Belgische, en op basis van oude kaarten werd in detail nagegaan waar wat aanwezig was en werd geëvalueerd wat daarvan kan hersteld worden. Met uitzondering van de kleine landduinformatie die binnen deze zone lag, gaan we ervan uit dat de abiotiek van vennen en natte heide goed zal kunnen hersteld worden. Hiertoe zal over de volledige oppervlakte van deze zone (28 ha) op de voormalige landbouwgronden de bouwvoor afgegraven worden. Daar waar mogelijk zal het originele microreliëf hersteld worden. Belangrijk is dat ook de toevoergreppel van het wateringwater weer functioneel zal gemaakt worden. De voorheen aanwezige vennenloop (klein beek) zal zo goed mogelijk hersteld worden. Om een beetje controle te hebben op de waterstanden worden er in dit loopje drie regelbare stuwen geplaatst. Dit doen we in de eerste plaats om het risico van niveaufouten wat te verminderen. Tevens kunnen we met de stuwen het waterpeil regelen, wat zeker van pas zal komen bij het beheer in de eerste jaren na de inrichting. Gezien de bijzondere abiotiek (lichte aanrijking, aanwezigheid van leemlenzen en van gebufferd grondwater) is het niet uitgesloten dat zich in de overgang van natte heide naar de hogere gronden heischrale graslanden ontwikkelen. Door het zo nauwkeurig mogelijke herstel van het oorspronkelijke reliëf willen we ook de vegetatie zoveel mogelijk tot in detail herstellen. Volgens het uitgewerkte plan zullen ongeveer dertien vennen hersteld worden met een oppervlakte van circa 10 ha. Door-

dat na de uitvoering van de werken de verbinding met de watering zal hersteld worden (via afvoer van het water dat doorheen de watering is gelopen), verwachten we de ontwikkeling van een prachtige venvegetatie. De zeer fraaie vegetatie in het Klotven (NW zijde Plateaux) hanteren we daarbij als referentie. Het gaat daarbij om *Liottrelletalia uniflorae* en *Nanocyperetalia*. Tevens verwachten we ook de ontwikkeling van een redelijke oppervlakte van het *Cladium mariscus*-moeras. Rond de vennen zal er zich, zij het op langere termijn, een natte heide met snavelbiesgemeenschappen ontwikkelen. Op lange termijn (minstens 20 jaar) zullen de destijds ontgonnen gronden langzaam opgaan in de intact gebleven terreingedeelten.

Herstel vennencomplex 'Heidevennen'

Ten zuiden van de landbouwenclave (Pelterheggen-vennen) liggen de Heidevennen. Deze vennen bevinden zich deels op Nederlands, deels op Belgisch grondgebied en zijn omgeven door stuifzand. In het totaal zijn er zes heidevennen of groepen van kleine venntjes. De meest noordelijke vennen (voornamelijk op Nederlands, voor een kleiner deel op Belgisch grondgebied) worden nog steeds omringd door een intact stuifzandcomplex met begroeiingen van de *Corynephorretalia*. In deze vennen is de venbodem doorgraven met diepe greppels ten behoeve van verdere drooglegging en ontginning. De centraal gelegen heidevennen (Belgisch grondgebied) zijn wel gedeeltelijk genivelleerd (zuid- en zuidoost zijde) ten behoeve van de ontginning. Ongeveer 20% van de oppervlakte is vergraven. Op het overige gedeelte bleef de ontginning 'beperkt' tot het graven van drainagegreppels. De twee zuidelijke heidevennen zijn eveneens drooggelegd door begreppeling. De ontginning ging hier verder, de venoevers en waarschijnlijk ook

delen van de venbodem zelf werden geplogd en maken daardoor een meer verstoorde indruk. Door het afgraven van de bodem tot aan de gegraven greppels zullen deze kleinere vennen bij hoge grondwaterstanden in contact staan met het grondwater. Tijdens drogere perioden zullen ze aanvankelijk droogvallen. Door de ontwikkeling van een nieuwe 'gyttjalaag' zullen ze na enige decennia meer en meer waterhoudend worden. In de grotere vennen werd daarentegen gekozen voor het graven van een nieuwe venbodem op een lager peil. Deze vennen zullen daardoor permanent waterdragend zijn. Als referentie voor deze nieuwe situatie geldt een kleine poel die destijds door jagers werd gegraven. Deze poel heeft een zeer fraaie vegetatie van de *Littorelletalia* en bezit een zeer interessante fauna. Deze situatie blijft opvallend stabiel en geeft dus garantie naar de toekomst. Dit biedt goede perspectieven voor de ontwikkeling van bijzondere ven- en venoevervegetaties (*Littorelletalia uniflorae* en *Nanocyperetalia*). Ook naar de fauna toe zien we een grote meerwaarde. Het foerageergebied voor de broedende roerdompen (*Botaurus stellaris*) zal vergroten en de populatie gentiaanblauwtje zal zich verder kunnen ontwikkelen. Door het venherstel zal er binnen het gebied een veel grotere variatie aan vennen ontstaan (in grootte, type water, verschil in diepte). Dit zal zeker typische venbewoners als libellen ten goede komen.

Herstel vennencomplex Broekboskammen en Oude Kraaieven

Helemaal in het noorden van het projectgebied liggen de Broekboskammen en het Oude Kraaieven. Beiden bevinden zich net buiten het door overstromingen beïnvloede deel van de vallei. De hoogst gelegen delen zijn in feite verdroogde vennen of natte heide. Dit is onder ander het geval in het

Oude Kraaieven, dat verdroogde door de rechttrekking van de Dommel. Geheel deze zone werd in het verleden beïnvloed door afstromend water van de hogerop gelegen vennen en heide. Sinds de aanleg van de watering de Pelterheggen is er ook een lichte beïnvloeding met mineraalrijk water. Momenteel wordt deze zone slechts in langdurig natte perioden beïnvloed door afstromend water van hogerop gelegen gronden. Door de aanwezigheid van de landbouwenclave is dit water sterk geëutrofiëerd. In het kader van dit project willen we de abiotiek, die bestond net voor de ontginning van de landbouwenclave, zo goed mogelijk herstellen. Doordat de verbinding tussen watering en vennencomplex hersteld zal worden, zal er vrijwel permanent stroming zijn in het natuurlijke beekje en deze zone beïnvloeden. Door op verschillende plekken opnieuw drempels (kaden) aan te leggen willen we zoveel mogelijk dit water conserveren in deze zone. Net stroomafwaarts van de landbouwenclave zal hierdoor het Horstevan weer ontstaan. Verder stroomafwaarts zal zich een vochtig broekbos in de 'Broekboskammen' kunnen ontwikkelen. Door in de voormalige vennen en natte heide te plaggen zullen terug soortenrijke vegetaties ontstaan in het overgangsgebied tussen vennen en natte heide. Door de onregelmatige beïnvloeding met opstuwend gebufferd water uit de Broekboskammen zullen deze delen minder makkelijk verzuren, zodat we de ontwikkeling van een fraaie vegetatie verwachten.

Galigaan-moeras

Beschrijving

Ook de vegetatie van Galigaan (*Cladium mariscus*) die in het gebied voorkomt (en die in een mozaïek overgaat naar andere bijzondere vegetatietypen zoals over-

gangsveen (*Parvocaricetea*), kranswiervegetatie (*Charetea fragilis*) en natte heide is uitermate rijk. Belangrijk is zeker dat deze vegetatie een broedbiotoop vormt voor de roerdomp en dat het Hageven in dit opzicht tot de topgebieden van Vlaanderen hoort. Dergelijke kalkhoudende moerassen zijn uitermate zeldzaam. Het ontstaan van deze vegetatie is vrijwel zeker gerelateerd aan de beïnvloeding door baserijk Maaswater via de watering. Dit water komt zowel door opkwellend grondwater in het gebied als in de vorm van oppervlaktewater via de wateringslootjes die uitmonden in het moerasgedeelte van het Hageven. In deze moeraszone komt een vlakvormige (circa 1,5 ha grote) permanent natte verlandingsvegetatie voor van *Cladium mariscus*. Deze in België unieke vegetatie vormt een broedbiotoop voor de roerdomp en de snor (*Locustella luscinioides*). De overige delen van het Galigaan-moeras zijn echter veel soortenrijker en bestaan uit mozaïeksgewijze gradiëntrijke overgangen naar andere vegetaties. Aan de droogste zijde van de gradiënt vinden we natte heide en snavelbiesvegetatie. Iets lager in de gradiënt vinden we overgangen naar venoevervegetaties. In een heel smalle band treffen we overgangsveen en kranswiervegetatie aan. Over de volledige gradiënt van droog naar nat komen tevens soorten voor van kalkmoeras. We kunnen we de soortenrijkdom van deze zeer bijzondere gradiënt met een hele reeks soorten illustreren: *Deschampsia setacea*, *Narthecium ossifragum*, *Rhynchospora fusca* en *R. alba*, *Lycopodiella inundata*, *Gentiana pneumonanthe*, *Dactylorhiza sphagnicola*, *Triglochin palustre*, *Utricularia minor*, *Hypericum elodes*, *Spartanium natans*, *Carex lasiocarpa* en uiteraard *Cladium mariscus*. Ook de fauna is zeer soortenrijk, we vinden er onder andere één van de belangrijkste vliegplaatsen van het gentiaanblauwtje. Tevens is het een uitgelezen libellenbiotoop.

Vergroten Galigaan-moeras ten behoeve van de roerdomp

Een belangrijke doelstelling is het vergroten van het Galigaan-moeras. Bij de recht-trekking van de Dommel, begin jaren zestig, werd een groot deel van de moeraszone in het Hageven ontgonnen. De zogenaamde normalisatie zorgde ervoor dat een strook van circa 70 m over een lengte van één kilometer kon drooggelegd worden en omgevormd tot een weiland. Tussen de grens van het huidige Dommelmoeras en het weiland werd over de gehele lengte een ontwateringssloot gegraven. Deze strook graslanden situeert zich als een enclave in het natuurreservaat, maar is gelukkig eigendom van de provincie Limburg en kon onlangs pachtvrij gemaakt worden. Dit geeft enorme mogelijkheden om het Dommelmoeras terug in zijn oorspronkelijke luister te herstellen. Door een herinrichting van deze zone moet het mogelijk zijn om het moerasgedeelte aanzienlijk te vergroten. Hierdoor zal de oppervlakte Galigaan-moeras en rietland aanzienlijk kunnen toenemen. Door het vergroten van het moeras zal een veel aantrekkelijker biotoop ontstaan voor een hele reeks rietbewonende soorten. Vooral de roerdomp zal profiteren van de toename aan geschikte nestplekken. Door de aanzienlijke vergroting van het Dommelmoeras zullen we ook de vitaliteit van *Cladium mariscus* aan de westzijde van het moeras kunnen verbeteren. Dit kan gebeuren door het waterniveau vijf tot tien centimeter te laten dalen, waardoor een grotere oppervlakte Dommelmoeras kan beïnvloed worden door baserijke kwel. Tot op heden konden we dit niet doen, daar het broedbiotoop van onze bijzondere rietbewonende soorten roerdomp, woudaapje (*Ixobrychus minutus*), porseleinhoen (*Porzana porzana*) en bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*) sterk in kwaliteit zou verminderen. Door de vergroting van de op-

pervlakte Riet- en Galigaan-moeras aan de oost- en zuidrand van het moeras vormt dit geen bezwaar meer.

Summary

The Hageven/Plateaux reserve is a remarkable nature refuge on both sides of the Belgium-Dutch border. The reserve is characterised by large areas of heath land, consisting of diversity in vegetations types. Central in the area, a marsh zone typified by large stands of *Cladium mariscus* covers the valley edges of the river Dommel. This *Cladium* marsh is one extreme of the species rich gradient over wet heath, fens, *Chara* vegetations, *Ericion tetralicis* towards *Rhynchosporion*. The *Cladium* marsh forms an important breeding ground for birds, like Bittern. Another interesting habitat type, with pronounced nature values, is of anthropogenic origin. During the exploitation of heath in the middle of the 19th century, an irrigation system derived from the river Meuse was used to flood bordering agricultural meadows, aiming to increase hay production. This resulted in another species rich and unique vegetation type belonging to the *Arrhenatherion*. During the '50s and '60s this area lost many of its natural aspects due to the straightening of the course of the Dommel, the conversion of heath and fens to farmland, and the afforestation of poplar, spruce and pine trees. The flood meadows also lost their function with the rise of artificial fertilizers and mechanization. To restore the loss of biodiversity an integral management plan was made by Natuurpunt and Natuurmonumenten. The large-scale restoration of heath lands, land dunes, fens, marshes and grasslands, with emphasis on the most threatened habitats and species, safeguarding their survival in the Flemish-Dutch borderland.

Literatuur

- De Langhe, J.E. (1988). Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden. Tweede druk, Nationale Plantentuin van België.
- Hullenaar, J.W. van 't (2002). Herstel venencomplex in grensoverschrijdend natuurgebied Plateaux-Hageven – Herstelplan.
- Vanden Berghen, C. (1952). Veldnotities. Archief Nationale Plantentuin van België, Meise.